Erdődy Gábor

„A földrajz ellen sok mindent lehet tenni, kivéve politizálni.” Antall József a rendszerváltozás nemzetközi feltétel-rendszeréről[1]

Az ezredfordulóhoz közeledő világ sorsának alakulására a legnagyobb hatást Antall szerint az gyakorolta, amikor 1988-tól a Szovjetunióban meghatározó jelentőségű átalakulás vette kezdetét. „*E nélkül nem tudtuk volna a fordulatot végrehajtani! Gorbacsov életműve kitörölhetetlen a történelemből*”[2] – hangsúlyozta az SZKP főtitkárának megbuktatására szerveződött moszkvai puccs első óráiban tartott beszédében.

A bipoláris világrend felbomlásáról, a Szovjetunióhoz/Oroszországhoz fűződő viszonyról

Mivel a nemzeti történelmet Antall József az egyetemes história szerves részének, s a „*külpolitika primátusáról*” vallott meggyőződéssel a „*helyes és kívánatos*” külpolitikát (reálpolitikát) kiemelkedő fontosságú nemzeti érdeknek tekintette, a magyarországi békés rendszerváltoztatás nemzetközi hátterének vizsgálatát politikai gondolkodása középpontjába állította. A vér nélküli fordulat kibontakoztatását a külső és a belső feltételek szerencsés összetalálkozására, a nemzetközi erőviszonyok kedvező átrendeződésére, a szovjet - amerikai rivalizálásnak a szocializmus történelmi vereségével történő lezárulására vezette vissza.[3] A Varsói Szerződés feloszlatását a kétpólusú világrendszer felszámolásának szimbolikusan is meghatározó állomásaként jelölte meg, az újrakezdés megkerülhetetlen külpolitikai sajátosságának ugyanakkor azt tekintette, hogy a második világháború utáni megosztottság megszűnésével a

[1] Alábbi tanulmány a *Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. (Antall József keresztény-demokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága)* című könyvem (ELTE Eötvös, Budapest, 2011.) részfejezetének rövidített változata.

[2] ANTALL József: *Mohács emlékezete.* Emlékbeszéd a mohácsi vész gyásznapján. Mohács, 1991. aug. 26. IN: ANTALL József: *Modell és valóság I-II.* Atheneum Nyomda Rt. Budapest, 1994. II. 184., Vö. ANTALL József: *Vége a megszállásnak*. Ünnepi beszéd Somlóvásárhely határában. 1991. jún. 30. IN: ANTALL (1994. II.): 169.

[3] A Kormány kétéves tevékenységéről szóló beszámoló előterjesztése. 1992. szeptember 16. Országgyűlési Értesítő 1990-1994. Országgyűlési Könyvtár (a továbbiakban OÉ) – Őszi ülésszak I. 19285. IN: PÁLMÁNY Béla (szerk.): *Antall József országgyűlési beszédei 1990-1993.* Atheneum Nyomda Rt. Budapest, 1994. 277. Vö. ROMSICS Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás.* Rubicon – könyvek. Rubicon – Ház Bt. Budapest, 2003. 10.

kommunista világrendszer összeomlott ugyan, ám a Nyugat csupán az esetleges szovjet támadás katonai elhárítására rendelkezett megfelelő stratégiával, de nem készült fel a felbomlás következményeire.[4]

A megváltozott nemzetközi helyzet lényegét a bipoláris világrend felbomlásában, az USA dominanciájának az egész világra történő kiterjesztésében, s ezzel párhuzamosan új regionális hatalmi központok kialakulásának megindulásában, azaz a többpólusú rendszer felé mutatkozó elmozdulásban ragadta meg és hitet tett az atlanti térség, Európa és Észak-Amerika összetartozása, valamint az Oroszországot és Japánt is jelentős hatalomként magában foglaló új világ mellett.[5]

Az 1990-es évek elejére radikálisan megváltozott helyzet meghatározó tényezőjének tekintette, hogy bár a szovjet csapatok kivonultak a közép-kelet-európai térségből, de „*nem mentek messzire, belül vannak a Kárpátokon*" és arra figyelmeztetett, hogy „*a földrajz ellen sok mindent lehet tenni, kivéve politizálni.*" A geopolitikai adottságok jelentőségére rámutatva emlékeztetett arra, hogy egy korábbi szuperhatalmi pozícióját felszámoló, súlyos válságokkal küzdő, a gazdasági összeomlás szélén táncoló és további rendkívüli ellentmondásokkal terhelt „*nukleáris világhatalom szomszédságában élünk*", amely problémái ellenére a világ egyik legerősebb katonai tényezője. Az elvakult és kirekesztő Nyugat-barátság gondolatát elutasítva, az orosz nép iránt érzett rokonszenvét kinyilatkozva és az orosz kultúra értékeit méltatva hangsúlyozta annak fontosságát, hogy Magyarország a Szovjetunióval (majd Oroszországgal) új alapokra helyezett, kiegyensúlyozott és korrekt viszonyt alakítson ki.[6] Naiv embernek nevezte ugyanakkor azt, aki úgy gondolja, „*hogy az örök Oroszország lemondott a közép-európai térségben való politikai szerepéről*". Ezért, miközben a demokratikus parlamentáris rendszer létrehozását és sikeres működtetését Oroszországban alapvető magyar nemzeti és európai érdeknek tekintette, elengedhetetlenül fontosnak tartotta annak szem előtt tartását, hogy „*a cári Oroszország mindig európai nagyhatalom volt*", évszázadokon keresztül megvoltak expanziójának prioritásai, amelyben csupán „*epizód volt a bolsevizmus hetven éve, amelyik ugyanazokat a célokat hordozta.*"[7]

A belpolitikai megfontolások által vezérelt „*kalandor*" szovjetellenesség veszélyeire rámutatva Antall életbevágónak nevezte a hatalmas szomszédhoz fűződő kapcsolat pozitív alakítását, s egyben a nyugati politikai közvélemény figyelmét is a kérdésre irányítva szögezte le, hogy az oroszokkal korrekt barátságon, függetlenségen és

---

[4] ANTALL József: *Európa politikusainak felelősségéről.* IN: ANTALL (1994. II.): 328., ANTALL József: *A NATO – az európai stabilitás záloga.* Antall József beszéde a NATO Miniszteri Tanácsának brüsszeli ülésén – 1991. okt. 28. IN: ANTALL (1994. II.): 345., ANTALL József: *Történelmünk folyamatossága.* Interjú Tóbiás Áronnal. Magyar Nemzet, 1992. júl. 4. IN: ANTALL (1994. II.): 491.

[5] RADICS Péter: *Antall József. Ország és miniszterelnök, 1989-1990.* (Interjú és korrajz). Lexika Kiadó. Székesfehérvár, 2003. 41. Vö. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris Kiadó. 1999. 573.

[6] ANTALL: *Vége a megszállásnak.* IN: ANTALL (1994. II.): 172. Vö. SZABAD György: *Antall József újraolvasott kormányprogramja.* IN: JESZENSZKY Géza – KAPRONCZAY Károly – BIERNACZKY Szilárd (szerk.): *A politikus Antall József – az európai úton.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006. 188.

[7] Ld. DEBRECZENI József: *A miniszterelnök. Antall József és a rendszerváltás.* Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 217-218.

egyenjogúságon alapuló új típusú viszony megteremtését tekinti a magyar nép érdekének. Tényként kezelte ugyanis, hogy a magyarországi fejlődésre a szovjet/orosz változások az elkövetkező évtizedekben is meghatározó befolyást fognak gyakorolni, s mindenekelőtt a gazdasági érdekkapcsolatok létezését nevezte megkerülhetetlen adottságnak.[8]

1989 őszén, az akkori aktuális geopolitikai adottságból kiindulva a finn modell elérésében jelölte meg a szerinte reális magyar külpolitikai alternatívát. A szovjet világrendszer felbomlásával számolni rövidtávon ekkor ugyanis még lehetetlen volt, s ebben a különböző magyarországi politikai irányzatok képviselői is egyetértettek. A konszenzusos helyzetértékelésből kiinduló, 1989. februárban elfogadott, Közép-Kelet-Európa népeinek szabadságot és önrendelkezést, valamint a szovjet csapatok kivonását követelő közös ellenzéki állásfoglalás ennek megfelelően jelölte meg közvetlenül elérendő célként a független és semleges Magyarországot.[9] A hidegháborút lezáró, és Közép-Európa radikális átalakulásának elfogadását magában foglaló máltai megállapodás ugyanis 1989. december 5-én született meg, s tette reálpolitikai valósággá a teljes szuverenitás visszanyerését.[10] A Szovjetunió összeroppanását követően, a korábbi kényszerhelyzethez alkalmazkodó álláspontját formáló objektív adottságoktól megszabadulva Antall határozottan kimondta, hogy Magyarország számára immár nem a semlegesség, hanem csakis a keleti szövetségi rendszer felszámolása, „*a térségünk kockázataira is garanciát nyújtani képes*" nyugati integrációhoz való csatlakozás jelentheti az egyetlen megoldást.[11]

Az euró-atlanti elkötelezettségről, a német orientáció primátusáról

A külpolitikai orientációváltás hivatalos meghirdetését a nyugati integráció követelményét a nemzeti érdekek képviseletével összhangban középpontjába állító kormányprogram tartalmazta. Antall különösen kedvező körülményként értékelte, hogy a nemzetközi feltételek adottak a magyar törekvések megvalósításához, mivel valamennyi nagyhatalom elfogadja a szuverenitás teljes körű megteremtését magában foglaló változásokat, s a szovjet befolyás megszüntetésével lehetőség nyílik az euro-atlanti rendszerhez történő csatlakozásra.[12] Az orientációváltás sikerét hosszú távon garantálni képes alternatívát mindenekelőtt a nemzetközi megosztottság teljes felszámolásában jelölte meg, és határozottan állást foglalt amellett, hogy Észak-Amerikával egyetemben perspektivikusan az európai integrációs folyamat részévé kell válnia a Szovjetuniónak (majd Oroszországnak) is. A szovjet katonai tömb feloszlatását kezdeményező, 1990. június 7-én Moszkvában ismertetett javaslatában ellenezte a

[8] ANTALL József: *Az átalakulás esélyei.* Politikai beszámoló az MDF II. Országos Gyűlésén. 1989. okt. 20. IN: ANTALL (1994. II.) 25., ANTALL József: *A nemzeti megújhodás útján.* Antall József miniszterelnök-jelölt programbeszéde az Országgyűlésben, 1990. máj. 22. IN: ANTALL (1994. II.) 64., 66.

[9] ANTALL József: *Az átalakulás esélyei.* IN: ANTALL (1994. II.): 25. Vö. ROMSICS (2003): 301.

[10] Ld. ROMSICS (2003): 222., 229., 236.

[11] Ld. ANTALL József: *A forradalom és szabadságharc 35. évfordulóján.* Ünnepi beszéd az Operaházban. 1991. okt. 23. IN: ANTALL (1994. II.): 223. Vö. ROMSICS (2003) 58., 146.

[12] Vö. ROMSICS (1999): 57., ROMSICS (2003): 263.

Szovjetunió elszigetelésére irányuló elképzeléseket, és elutasította, hogy „*az Európát megosztó vonal egyszerűen csak keletebbre tolódjon.*”[13]

Antall felismerte, hogy a történelmi átalakulás során elmozdulás következett be a hatalmak korábbi egyensúlyában, s a meginduló átrendeződés vizsgálatának középpontjába az egységesülő Európát állította. Az európai orientáció híveként nyilvánította ki, hogy a demokrácia és a pluralizmus mellett elkötelezett kormánya „*európai kormány lesz a szónak nemcsak földrajzi értelmében*”, s a nemzeti érdekek prioritására alapozott független külpolitikáját mindenekelőtt a nyugat-európai integrációhoz fűződő kapcsolatok elmélyítésére, az ország védelmét pedig „*új, összeurópai kollektív biztonsági és együttműködési rendszerre*” kívánta alapozni. Fontosnak tartotta ugyanakkor azt is hozzátenni, hogy törekvése egyáltalán nem áll ellentétben az USÁ-t és Kanadát magában foglaló atlanti együttműködés gondolatával.[14]

Antall euro-atlanti elkötelezettsége megvallásához hasonló nyíltsággal vállalta fel, hogy külpolitikájában a német relációnak szán elsőrendű szerepet. A határok erőszakos megváltoztatását tiltó helsinki alapokmány tiszteletben tartásához ragaszkodva, de a német nép önrendelkezési jogát is természetesnek tekintve a kezdetektől nyíltan kiállt a német egység mellett. A lengyelek érzékenységét fokozott mértékben szem előtt tartva egyben azt is leszögezte, hogy az újraegyesítendő Németországot csakis a létező két német állam határai között hozhatják létre, s a megvalósítandó rendezést az „*aggályoskodó nemzetek*” megnyugtatása érdekében megfelelő biztosítékokkal kell körülbástyázni.[15]

„*Európa egysége elképzelhetetlen a német egység nélkül*” – jelentette ki az EBEÉ országok állam- és kormányfőinek 1990. november 19-én, Párizsban rendezett csúcstalálkozóján, miközben a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete előtt már 1990. június 7-én rámutatott arra, mekkora elvi jelentőséget tulajdonít annak, hogy a német egység az összeurópai folyamat keretében valósuljon meg.[16] A siker azonban nem volt determináció. Az európai erőviszonyokat alapjaiban megváltoztató fordulatra visszatekintve, s annak kimunkálóinak érdemeire rámutatva hangsúlyozta, hogy „*a történelemben vannak olyan pillanatok, amelyek nem térnek vissza. Vannak események, melyeket elő lehet készíteni, de amikor eljön a pillanat, meg kell ragadni*” – s ebben Helmut Kohlnak egyedülálló történelmi érdemeket tulajdonított.[17]

---

[13] ANTALL József: *A Varsói Szerződés feloszlatásának javaslata.* Előterjesztés a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete ülésén. Moszkva, 1990. június 7. IN: ANTALL (1994. II.): 321.

[14] ANTALL József: *A Tudományos Akadémia szerepéről.* Ünnepi beszéd a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén. 1990. máj. 24. IN: ANTALL (1994. II.): 76. ANTALL: *A nemzeti megújhodás útján.* IN: ANTALL (1994. II.): 46.

[15] ANTALL József: *A választás „előestéjén.*” Választási beszéd a MOM Művelődési Házban. 1990. márc. 23. IN: ANTALL (1994. II.): 36., ANTALL: *A nemzeti megújhodás útján.* IN: ANTALL (1994. II.): 64.

[16] ANTALL József: *Európa politikusainak felelősségéről.* Hozzászólás az EBEÉ országok állam- és kormányfőinek párizsi csúcstalálkozóján. 1990. nov. 19. IN: ANTALL (1994. II.): 328., ANTALL: *A Varsói Szerződés feloszlatásának javaslata.* IN: ANTALL (1994. II.): 319.

[17] ANTALL József: *A Nemzetközi Demokrata Unió (IDU) és az Európai Demokrata Unió (EDU) budapesti ülésén* (1993. szept. 1-2.) IN: ANTALL (1994. II.): 376.

A közép-kelet-európai átrendeződés sajátosságairól

A szovjet birodalom szétesése közepette Antall megkülönböztetett figyelemmel kísérte a kelet-közép- és délkelet-európai rendszerváltás folyamatát, s Közép-Európa perspektíváit a globális és regionális összefüggések rendszerében vizsgálta. Abból indult ki, hogy a szovjet blokk szétesése és a Szovjetunió felbomlása következtében Kelet–Közép-Európában hatalmi vákuum keletkezett, melynek „*kitöltésére a térség országai méreteiknél és lehetőségeiknél fogva alkalmatlanok, az euro-atlanti államok és nemzetek pedig felkészületlenek voltak.*" A légüres tér mielőbbi megszüntetése érdekében a szovjet befolyástól mentes regionális gazdasági és politikai szervezetek létrehozását kezdeményezte. Aggodalommal vette tudomásul, hogy az általa egyébként átmeneti állapotnak tekintett dezintegrációs folyamatot a korábbi évtizedekben elfojtott nemzeti ellentétek kiéleződése kíséri, s a megelőző évtizedekből örökölt ellentmondások áthidalását a „*tartósabb és globálisabb*" megoldásoktól, az EU-hoz történő csatlakozástól remélte.[18]

Hasonlóképpen stratégiai jelentőséget tulajdonított a Balti-térség stabilizálódásának. A Szovjetunióban 1991 augusztusában lezajló, Mihail Gorbacsov megbuktatására irányuló sikertelen puccskísérlet válságos óráit elemző beszédében emlékeztetett arra, hogy a magyar diplomácia a legelsők között szorgalmazta „*a három balti köztársaságnak az európai együttműködésbe való minél teljesebb bekapcsolódását,*" és későbbi értékeléseiben is fontosnak tartotta kiemelni, hogy Budapest „*élen járt*" a balti köztársaságokkal való diplomáciai kapcsolat helyreállításában: Észtország, Lettország és Litvánia elismerésében.[19]

A kormány kétéves tevékenységét értékelő előterjesztésében Antall felidézte arra vonatkozó korábbi helyzetelemzését, miszerint a kétpólusú világrendszer megszűnése következtében „*az egész térségben olyan politikai, biztonságpolitikai mozgások lesznek, amelyek érinteni fogják azokat a rendszereket, azokat a belső és regionális szervezeteket is, vagy egyes országokat, amelyek különböző háborúk után mesterségesen jöttek létre, és amelyeknek belső feszítő ereje sokkal erősebb, semhogy önállóan az egyes népeket meg tudta volna benne tartani.*"[20] A robbanásszerűen kibontakozó ellentmondásos tendenciák értelmezése során mindenekelőtt a korábban részben a Habsburg Birodalomhoz tartozó, másoldalról a bizánci kultúra hatása alatt álló térség rendkívüli összetettségére, a jelentős földrajzi, gazdasági és kulturális különbözőségekre, a Közép-Európa keleti fele, Kelet-Európa, a Balkán és a Baltikum fejlődésében mutatkozó markáns eltérésekre irányította a figyelmet. A megjelölt kereteken belül a Kárpát-medencét olyan szuverén gazdasági, politikai és kulturális

[18] ROMSICS (1999): 574., ROMSICS Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 360.

[19] *ANTALL József parlamenti felszólalása.* 1991. augusztus 26. OÉ – Nyári rendkívüli ülésszak 9478. IN: PÁLMÁNY (1994): 189-190., ill. 1992. szeptember 16. OÉ – Őszi ülésszak I. 19285. IN: PÁLMÁNY (1994): 278., ill. 1993. május 11. OÉ – Tavaszi ülésszak II. IN: PÁLMÁNY (1994): 336-338.

[20] *ANTALL József parlamenti felszólalása.* 1992. szeptember 16. OÉ – Őszi ülésszak I. 19285. IN: PÁLMÁNY (1994): 278.

entitásnak tekintette, amelynek formálódását meghatározták az 1000 éves magyar államiság következményei.[21]

A közép-európai régió kiterjedésének meghatározásáról folytatott polémiához kapcsolódva Antall vitába szállt azokkal, akik megkérdőjelezték Lengyelország közép-európai identitását, és szívesebben sorolták volna azt a balti országok közé. Elvben megengedte, hogy földrajzilag részben talán elfogadható lehetne a megközelítés, a történelmi-, művelődési- és gazdaságtörténeti szempontok sokaságát összevetve kétségbevonhatatlannak találta azonban, hogy Varsónak helye van a regionális együttműködésben. Másik irányban kitekintve rámutatott arra, hogy Észak-Itália egyes tartományaiban, napjainkban is erősen él a közép-európaiság érzése, amely elsősorban az európai formátumú politikus, Giulio Andreotti kereszténydemokrata ihletettségű Közép-Európa-szemléletéből meríti kisugárzását. Kitért Dél-Tirol magyar szempontból is jelentős statusának kérdésére, méltatva a tartomány modell értékű, a kisebbségi jogok széleskörű érvényesülését biztosító autonómiáját.[22]

Antall visszatérően rámutatott arra, hogy a közép-kelet-európai változások lehetőségét a kontinens politikai helyzetének teljes átalakulása, a bipoláris szembenállás ideológiai ellehetetlenülése teremtette meg. Visszatérően hivatkozott ugyanakkor arra is, hogy mindeközben a kontinentális stabilitás nélkülözhetetlen elemét képező Közép-Európa az egységes és szabad Európa meghatározó tényezője, és felhívta a döntéshozók figyelmét annak kockázatára, ha a térségben lezajló folyamatok kedvezőtlen alakulása vákuum létrejöttét eredményezné.[23] A Nyugat fokozott felelősségére is apellálva mutatott rá annak veszélyére, amennyiben a lebontott vasfüggöny helyén új „*jóléti fal*" keletkezne, és világossá tette, hogy „*nem működhet a jóléti társadalom Nyugaton, ha Közép-Kelet-Európa szegény marad.*" Az érintett országok közvéleményéhez is fordulva állapította meg ugyanakkor azt is, hogy Közép-Kelet-Európán csak akkor és csak úgy lehet segíteni, ha az önmagán is segíteni akar, s „*annak sokat szenvedett népei*" nem várhatják el, hogy „*a lemaradás árát*" a Nyugat fizeti majd meg. A „*populista népbutítás*" érveire kitekintve elfogadta, hogy morálisan talán lehetne mondogatni: „*fizesse meg a Nyugat cserbenhagyásunkat,*" az 1956-os forradalom és szabadságharc eltiprása eltűrésének árát. A „*fellegekben járó romantikus álmodozás*" helyett fontosabbnak tartotta azonban a szembenézést a valós tényekkel, melyek megértésével szerinte azonnal felismerhetővé válik, hogy a nyugati világ támogatása, a beruházások és a befektetések fokozása nélkül „*soha nem lenne képes Közép-Kelet-Európa kiemelkedni sanyarú állapotából.*"[24]

Felhívta a figyelmet arra is, hogy a speciális történelmi előzmények következtében speciális helyzetben levő régió „*nem kezelhető sem úgy, ahogy az ipari országok, sem úgy, ahogy a harmadik világ országai.*" A létező szocializmusnak nevezett társadalmi

---

[21] ANTALL József: *Karácsonyi számvetés.* Rádióbeszélgetés P. Szabó József riporterrel a Kossuth Rádióban, 1991. dec. 26. IN: ANTALL (1994. II.): 459.

[22] ANTALL József: *A közép-európai együttműködés és hazánk.* (Beszélgetés Sárközi Péterrel. „*Európai utas*", 1993/2. márc.) IN: ANTALL (1994. II.): 542., 544., 547.

[23] ANTALL: *A Varsói Szerződés feloszlatásának javaslata.* IN: ANTALL (1994. II.): 318., ANTALL: *Európa politikusainak felelősségéről.* IN: ANTALL (1994. II.): 328., ANTALL: *A NATO – az európai stabilitás záloga.* IN: ANTALL (1994. II.): 347.

[24] ANTALL: *Európa politikusainak felelősségéről.* IN: ANTALL (1994. II.): 328., ANTALL: *Karácsonyi számvetés.* IN: ANTALL (1994. II.): 459., ANTALL: *A Nemzetközi Demokrata Unió és az Európai Demokrata Unió budapesti ülésén.* IN: ANTALL (1994. II.): 373.

formáció ugyanis egyrészt létrehozott egy „*szociális, oktatási és egészségügyi intézményrendszert,*" s „*az életszínvonalat alacsonyan tartotta,*" másrészt viszont „*létrehozott egy olyan gondolkodásmódot az emberekben és egy olyan társadalmi struktúrát, amely mellett az embereknek elvárásaik vannak, ami nincs meg a harmadik világ országaiban.*"[25] A térség felzárkóztatásának problémáival foglalkozó, „*Közép- és Kelet-Európa – számvetés és perspektíva*" címmel, 1992. június 6-án megrendezett nemzetközi konferencián tartott előadásában a régió Nyugattól eltérő, bizonyos bizánci hagyományokat továbbörökítő történelmi örökségét rajzolta meg, különösen jellemző vonásának nevezve az individuális szabadság és a vállalkozó szellem hiányosságait, a „*racionális gondolkodás fogyatékosságait*". A fejlődést meghatározó módon befolyásolta szerinte, hogy ami Nyugaton „*hosszabb és alulról jövő szerves fejlődés*" eredményeként született meg, az Keleten aktív állami részvétellel lebonyolított gyorsított felzárkózás eredményeként jött létre, ami „*a mai napig befolyásolja emberek gondolkodását és magatartását.*" Ezekre az előzményekre rakódott rá a rendszerváltoztatókra a leromlott gazdaságot, súlyos szociális – politikai – mentális – erkölcsi – etnikai – és vallási gondokat egymásra halmozó „*kommunista örökség,*" melynek terheit kényszerből magán cipelve „*amolyan idegen testként*" próbál Közép-Európa a Nyugatba betagozódni.[26]

A nemzeti/nemzetiségi ellentétek kiéleződéséről – a magyar kisebbségek hatékony védelméről és a szomszédságpolitika alapelveiről

Antall aggodalommal regisztrálta a „*bizonytalan és viharos*" közép-kelet-európai térségben a politikai szélsőségek felerősödésétől kísért dezintegrációs tendenciák jelentkezését, stratégiai kérdésként jelölve meg, hogy sikerül-e a „*régi és nacionalista reflexeket*" ellenőrzés alatt tartani. A nemzetiségi problémák újabb kiéleződését mindenekelőtt arra vezette vissza, hogy a nemzetállam eszménye elementáris erővel jelentkező reneszánszának aktuális hátterét nem az állam- s az etnikai határok azonossága képezi. Az eltérésekből fakadó feszültséget erősítette fel szerinte annak a negatív történelmi élménynek a továbbélése, hogy a nemzetállamok létrehozása az „*Európa hátsó baromfiudvaraként kezelt térségben*" nagy tömegek kitelepítésével, etnikai tisztogatásokkal, az emberi és kisebbségi jogok durva megsértésével zajlott le. Kifejtette, hogy a nemzetiségi konfliktusok Közép-Kelet-Európában „*évszázados beidegződésen alapulnak, amit megerősítettek az első világháború utáni határok, és időről időre új töltést adnak a problémának a fölmerülő súlyos gazdasági nehézségek. Vagyis térségünkben a nemzetiségi ellentétek akkor látszanak a legélesebbnek, mikor a gazdasági helyzet kritikussá válik.*"[27]

Az írek és a baszkok helyzetére hivatkozva Antall arra is rámutatott, hogy a nemzetiségi probléma egyáltalán nem közép-kelet-európai specialitás, és visszautasította azt az

[25] Idézi DEBRECZENI (1998): 188.

[26] Uo. 227.

[27] ANTALL: *A közép-európai együttműködés és hazánk.* IN: ANTALL (1994. II.): 548., ANTALL József: *Mit jelent nekünk Európa?* Előadás az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése budapesti ülésén, 1992. jún. 30. IN: ANTALL (1994. II.) 349., Vö. RADICS (2003): 153.

általa farizeusnak minősített hozzáállást, amely csupán a közép-kelet-európai feszültségekről hajlandó tudomást venni. Térségünk stabilitása szempontjából a nemzetek önrendelkezési jogának érvényesülése mellett megkerülhetetlen kulcskérdésnek minősítette ugyanakkor a nemzetiségi kisebbségi jogok tiszteletben tartását. „*Ma már nem beszélhetünk a nemzetek önrendelkezési jogáról anélkül, hogy ennek szerves részeként ne tekintenénk az emberi és a kisebbségi jogok érvényesítését*”[28] – állapította meg az *Európai utas*nak adott interjújában. Meggyőződése volt ugyanis, hogy a kisebbségi jogok biztosítása, a személyi autonómia és a területi autonómia vonatkozásában egyaránt szorosan kapcsolódik a térség alapvető biztonsági kérdéseihez.[29]

A magyar kisebbségek érdekeinek hatékony védelmét Antall prioritásként kezelte, számára a határon túl élő magyarok jogaiért való fellépés erkölcsi kötelességnek számított. A nemzeti megújhodás esélyeit elemző beszédében leszögezte, hogy „*a magyar állam különleges felelőssége a magyar nemzet, mint kulturális és etnikai közösség megmaradásának a támogatása.*”[30] Aktív kezdeményező szerep betöltésére készülve a fentiekben jelzett kontextusban határozta meg szomszédságpolitikája alapelveit annak reményében, hogy a történelmi fordulat „*sosem látott kedvező lehetőséget kínál*” a térségben élő népek sok-évszázados ellentéteinek megszüntetésére is. Koncepciója megfogalmazása során abból az adottságból indult ki, hogy „*hét évtizede országunk határain kívül él a magyarság egyharmada, Európa egyik legnagyobb lélekszámú, sokmilliós nemzeti kisebbsége.*” Az ENSZ Közgyűlése 46. ülésszakán elmondott beszédében, mintegy a világnak is üzenve helyezte kilátásba, hogy „*a magyar kormány nemzetközi kötelezettségeivel összhangban fordít különös figyelmet a magyarság – és minden kisebbség - sorsának alakulására, emberi és kisebbségi jogainak érvényesülésére*” és a jogsértések felszámolása érdekében valamennyi lehetséges fórumon fellépve sürgeti „*a nemzetközi közösség szerepvállalását e jogok érvényesítésében.*”[31]

Antall József minden alkalmat megragadott annak hangsúlyozására, hogy Magyarország őszintén törekszik kapcsolatai javítására a szomszédos országokkal. Az említett szándék határozta meg a térség dezintegrációs folyamataira reflektáló politikai hozzáállását. A kritikus helyzetekben „*Magyarország be nem avatkozó, visszafogott, a nemzetközi és európai normáknak és a kialakult nemzetközi jogi szabályoknak megfelelő magatartást tanúsított*” – állapította meg 1992. szeptember 16-án elhangzott parlamenti értékelésében.[32] Kormányprogramja ismertetése során ugyancsak kifejezte miniszterelnöki óhaját, hogy új fejezet kezdődjön történelmünkben: „*a megértés és a türelem fejezete*” „*sokat szenvedett népünk és a hasonló örökséggel küszködő szomszéd népek között.*” A normális együttélést

[28] ANTALL József: *A közép-európai együttműködésért.* Előadás a Közép-Európai Kezdeményezés kormányfőinek összejövetelén. Bécs, 1992. júl. 18. IN: ANTALL (1994. II.): 354., ANTALL: *A közép-európai együttműködés és hazánk.* IN: ANTALL (1994. II.): 550.

[29] ANTALL: *A NATO – az európai stabilitás záloga.* IN: ANTALL (1994. II.): 345.

[30] ANTALL: *A nemzeti megújhodás útján.* IN: ANTALL (1994. II.) 46., Vö. ROMSICS (1999): 263.

[31] ANTALL József: *Az ENSZ Közgyűlés szószékén.* (Felszólalás az ENSZ Közgyűlése 46. ülésszakán. 1991. okt. 1.) IN: ANTALL (1994. II.): 342.

[32] A Kormány kétéves tevékenységéről szóló beszámoló előterjesztése. 1992. szeptember 16. OÉ – Őszi ülésszak I. 19285. IN: PÁLMÁNY (1994): 278.

egyenesen a történelem parancsának nevezve figyelmeztetett arra, hogy az óhajtott megbékélés *„záloga a demokratikus, pluralista rendszerre való áttérés lehet csak, melyben a kapcsolatok természetes alapja a teljes körű emberi jogok tisztelete.*" Bízva abban, hogy *„egyetlen szomszédunknak sem lesz szüksége a jövőben a magyarságra, mint összetartó ellenségképre,*" a regionális együttműködés elmélyítésére buzdított, mivel meggyőződése szerint *„a föderáció felé haladó Európában...éppen a regionalizmus biztosíthatja a nemzeti sajátosságok megőrzését, a nemzeti érdekek érvényesülését minden nacionalista felhang nélkül.*"[33]

A konstruktív együttműködés irányában nyitott álláspontja részeként elvi kiindulópontként jelölte meg, miszerint *„a szomszédokhoz fűződő jó kapcsolataink előfeltétele az, hogy jól bánjanak az ott élő magyar kisebbségekkel.*"[34] Sajnálattal állapította meg azonban, hogy a Romániával és Szlovákiával kívánatos együttműködést újabb komoly problémák terhelik. Kifejtette, miszerint *„fájdalommal tölt el bennünket, hogy Szlovákia déli részében olyan jelenségekről hallhattunk, melyek nyugtalanítóak az ottani magyarság számára,*" mint ahogy minden soviniszta fellángolás fájdalommal tölti el, történjen az Romániában, Kárpátalján, avagy Jugoszláviában. A 19. századi politikai kultúra pátoszát idézve fordult a szomszédos országok népeihez, amikor a tragikus marosvásárhelyi események hatása alatt kijelentette: *„elszorul a szívünk sokszor, hogy miért nem találjuk meg egymást, ezek a népek miért oly nehezen találnak egymásra.*"[35]

A Der Spiegelnek adott interjújában sokadszor erősítette meg azt a miniszterelnöki működése során maradéktalanul érvényesített eltökéltségét, miszerint *„alapvető felelősséget érzünk mindazokért, akik...magyarnak vallják magukat.*" A hazai nacionalista jelenségekre utalva, s egyben nemzetiségi politikai alapelvét felvillantva figyelmeztetett ugyanakkor arra is, hogy *„csak akkor van jogunk a külföldön élő magyarság érdekeinek képviseletére, ha egyidejűleg optimálisan kezeljük a Magyarországon élő kisebbségek sorsát.*" A külföldről (s nem kis mértékben a belföldről is) érkező megalapozatlan bírálatokra reagálva egyben határozottan kijelentette, hogy *„mi soha nem beszéltünk határrevízióról*", és ismételten kizárta az erőszakos határmódosítás gondolatát. Az ellen azonban ő sem tehetett semmit, hogy *„a románoknak ellenségképre van szükségük, s ezek mi vagyunk.*"[36]

A térség államai rendezett együttműködésének megkülönböztetett jelentőséget tulajdonító Antall a közvetlen szomszédokkal kialakítandó pozitív kapcsolat megkerülhetetlen elemének tekintette ugyan a magyar kormánynak a határon túl élő magyar kisebbségek iránti alkotmányos elkötelezettségének prioritásként történő érvényesítését, távolról sem kívánta azonban azt a kétoldalú viszony alakulását kizárólagos érvénnyel meghatározó kérdéssé avatni.[37]

---

[33] ANTALL: *A nemzeti megújhodás útján.* IN: ANTALL (1994. II.): 46., 64.

[34] ANTALL József: *Közvetítő szerepet kívánunk játszani.* Die Welt. 1993. aug. 16. IN: ANTALL (1994. II.): 567.

[35] ANTALL: *A választás „előestéjén.*" IN: ANTALL (1994. II.): 34., 36.

[36] ANTALL József: *„Misszionárius vagy fanatikus.*" Interjú. Der Spiegel, 1991. máj. IN: ANTALL (1994. II.): 438-439.

[37] ANTALL: *A nemzeti megújhodás útján.* IN: ANTALL (1994. II.): 64., ROMSICS (2003): 263.

Ukrajna szerepéről, a magyar–ukrán kapcsolatokról

A szomszédos országok közül Antall stratégiai pozíciót tulajdonított az „*európai értelemben vett nagyhatalomnak*", az esetlegesen újjáéledő szovjet/orosz terjeszkedéssel, valamint a kisantant újjáélesztésére irányuló törekvésekkel szemben megfelelő ellensúlyozó erővel rendelkező „*pufferállamnak*" ígérkező Ukrajnának. Ezért is tekintette különösen fontos lépésnek a Kárpátalján élő magyar kisebbség nemzetiségi közösségként történő kezelését, s számára kulturális és önigazgatási jogok juttatását garantáló, egyben pedig a határok sérthetetlenségét rögzítő magyar-ukrán alapszerződés 1993. május 11-én történt parlamenti elfogadását.[38]

A jószomszédság és az együttműködés kritériumait tartalmazó megállapodás országgyűlési megerősítését kezdeményező határozati javaslat vitájában a hazafiatlanság vádjával megtámadott Antall az ukrán-magyar barátság nemzetközi komponenseit egységükben láttató álláspontjának alapos indoklásával szolgált. Bevezetőjében felidézte, hogy miközben „*a magyar politikai gondolkodásban a közjog, a jogfeladás és minden más fogalom mély gyökereket eresztett,*" a kiegyezés megkötése mellett érvelő Eötvös József éppen arra hívta fel kortársai figyelmét, miszerint „*nem az vész el, amiről lemondunk, hanem amit nincs erőnk visszaszerezni.*" Emlékeztetett arra, hogy a szerződéskötést előkészítő tárgyalások megkezdését az ukrán külügyminiszter kezdeményezte, miközben Magyarország a balti államok társaságában az elsők között ismerte el a Szovjetunió felbomlásával önállóvá váló, 55 milliós lakosú nukleáris hatalomként megjelenő Ukrajnát. Arra is utalt, hogy az ukrán nacionalizmus az érintett 200 ezer magyarra nézve komoly fenyegetést jelenthet, s éppen erre való tekintettel „*kellett megkeresni, hogy melyek azok a pragmatikus, az európai jogrendhez és az európai politikához igazodó ukrán politikusok, bármelyik csoportról van szó, amelyek a magyarság érdekeit szolgálják.*" A kijevi vezetés – s mindenekelőtt az Antall által különösen pozitív szereplőnek tartott Leonyid Kravcsuk elnök - a szomszédos országok vezető politikusaival összehasonlítva egyedülálló módon „*megértette és elfogadta, hogy támogatjuk a személyi jogú autonómiát, a kulturális autonómiát, az önkormányzati autonómia törekvéseit, hogy külön magyar tanfelügyelőséget állítsanak fel Kárpátalján, hogy közös tankönyveket készítsünk.*"[39]

A magyar külpolitika irányvonalát elemző tájékoztatójában arra is rámutatott, hogy Ukrajnával, mint újonnan létrejött országgal volt szükséges az egyébként a magyar nemzetiség érdekeit szolgáló megállapodással összekapcsolt határszerződést kötni. Leszögezte ugyanakkor, hogy az alapszerződés „*nem jelenthet precedenst e vonatkozásban egyetlen szomszédos országgal sem. Ez nem kötelező, és bennünket nem kötelez más országokkal ugyanilyen formula alkalmazására.*" A dokumentum elemezése során aláhúzta, miszerint az a tény, hogy a szerződést „*az ország határai kérdésében elfogadtuk, az evidencia, és az a tény, hogy tárgyalások útján két ország bármikor megegyezhet új határ kérdésében, ez is evidencia. Nincs olyan ország, amelyik tárgyalás*

[38] Vö. ROMSICS (2003): 306., ROMSICS (1999): 577.

[39] *ANTALL József határozathozatal előtti felszólalása a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és együttműködés alapjairól aláírt szerződés országgyűlési megerősítéséről szóló határozati javaslat vitájában.* 1993. május 11. OÉ – Tavaszi ülésszak II. 26683. IN: PÁLMÁNY (1994): 337.

révén bármikor ne egyezhetne meg." A félreértések és a félremagyarázások elejét véve nyomban azt is hozzátette, hogy az elviekben felvetett kérdés napirendre tűzésének a jelenlegi európai helyzetben nincs realitása.[40]

A Visegrádi Együttműködésről

Antall Józsefet komolyan nyugtalanította, amiért a Varsói Szerződés feloszlatását követően a NATO közép-európai irányú bővítése az eredeti elképzelésektől eltérően elhúzódott. A Kelettől történt elszakadás és a Nyugathoz való csatlakozás közötti űr kitöltése szükségességét szem előtt tartva szorgalmazta a regionális politika dinamizálását, s ebben vélte felismerni Magyarország esélyét arra is, hogy kedvező földrajzi, politikai, társadalmi és gazdasági adottságai alapján a térség centrumává váljon. Az érintett országok közötti rendszeres konzultáció, s egyes lépéseik koordinálása igényével létrehozott, 1991. február 15-én aláírt Visegrádi Együttműködés kapcsán eredetileg Antall szándékai között szerepelt a Nyugat-Európai Unió mintájára megalkotott, elsősorban a katonai és biztonsági együttműködésre összpontosító, amolyan Kelet-Közép-Európai Unió életre hívása is, az 1992 márciusában aláírt szabadkereskedelmi megállapodás azonban az együttműködés más minőségét irányozta elő.[41]

A Visegrádi Együttműködés tagállamaihoz fűződő kapcsolatok ápolását Antall prioritásként kezelte, s hosszabb távon hasznosnak tartotta Szlovénia és Horvátország csatlakozását is a csoportosuláshoz. A Visegrádiaknak a kereskedelem kölcsönös könnyítését előmozdító megállapodásáról elhangzott parlamenti tájékoztatójában a szerződéskötés fő indokai között a földrajzi helyzetet, a történelmi hagyományokat, a gazdasági és a politikai fejlődés hasonlóságait sorolta fel. Úgy ítélte meg, hogy a kölcsönös előnyök alapján megvalósuló kooperáció az Európai Közösséghez való csatlakozás politikai és gazdaságpolitikai szempontból egyaránt hasznos előkészítő szakaszát jelentheti.[42]

Az együttműködésen belül alapvető magyar érdeknek nevezte a lengyel barátság továbbéltetését, a benesi politikai gondolkodás hagyatékától erősen befolyásolt cseh partnerrel szemben pedig illúziómentes magatartás tanúsítását javasolta, és óvott a nézetkülönbségek túlbecsülésétől.[43] Határozottan elutasított ugyanakkor minden olyan kezdeményezést, amely az Európai Közösséggel vagy a NATO-val szembeni alternatív intézmény felállítására irányult. Az említett felvetéseket felelőtlen és kontraproduktív

---

[40] *ANTALL József határozathozatal előtti felszólalása a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és együttműködés alapjairól aláírt szerződés országgyűlési megerősítéséről szóló határozati javaslat vitájában.* 1993. május 11. In. OÉ – Tavaszi ülésszak II. 26685-86. IN: PÁLMÁNY (1994): 337-338. Vö. ANTALL József: *A magyar külpolitika irányvonala.* Üzenet a magyar nagykövetek budapesti értekezletének. 1993. júl. 20. IN: ANTALL (1994. II.): 285.

[41] Vö. ROMSICS (2003): 305., ROMSICS (1999): 577.

[42] *ANTALL József parlamenti tájékoztatója a Visegrádi Országok megállapodásáról.* 1992. dec. 17. OÉ – Téli rendkívüli ülésszak 22876-77. IN: PÁLMÁNY (1994): 324-325.

[43] ANTALL: *A magyar külpolitika irányvonala.* IN: ANTALL (1994. II.): 286., Vö. ANTALL: *Karácsonyi számvetés.* IN: ANTALL (1994. II.): 459.

elképzelésnek bélyegezte meg azért is, mert attól tartott, hogy az ilyen típusú próbálkozás „*csak oda vezetne, hogy a térséget egyfajta ütközőövezetnek tekintenék.*" Ösztönözte ugyan, hogy földrajzi értelemben a térség egyik központjaként Budapest aktív kezdeményező szerepet töltsön be, de határozottan elzárkózott attól, hogy Magyarország bármiféle nagyhatalmi ambíciókkal jelenjen meg, és súlyosan nehezményezte azok magatartását, akik a megalapozatlan, s a szomszédi kapcsolatokat kifejezetten károsan befolyásoló pózban tetszelegnek.[44]

Antall visszatérően hangsúlyozta, hogy Szlovákiával, Romániával és Szerbiával egyaránt jó kapcsolatok kialakítására törekszik, miközben rendkívül kedvezően értékelte az osztrák, a szlovén és a horvát reláció helyzetét. A Die Weltnek adott interjújában elárulta, hogy megítélése szerint „*Horvátország az az állam, amely ebben a térségben képes fenntartani a demokratikus rendet és megakadályozni a térség destabilizálását*", majd kijelentette, hogy „*minden olyan politika, amely Horvátországot gyengíteni szeretné, elhibázott politika.*"[45]

Transzatlantizmus és európaiság viszonyáról közép-európai szemmel

Közép-Kelet-Európa újjászületésének folyamatát nemzetközi összefüggésekben elhelyezve Antall határozottan leszögezte, hogy a térség biztonságát, „*a világ megbillent egyensúlyának új alapokon történő helyreállítását*" csakis a transzatlantizmus jegyében tudja elképzelni.[46] A felvázolt szimbiózis legkarakterisztikusabb megjelenését több nemzetközi fórumon elhangzott beszédében is „*a transzatlanti együttműködés megtestesítőjeként*", az „*európai stabilitás zálogaként*" aposztrofált NATO-ban üdvözölte. A katonai integráció nemzetközi helyét vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az az új világpolitikai helyzetben is nélkülözhetetlen szerepkörben jelenik meg, s ezért a nyugati demokrácia számára nem egyszerűen csak fennállásának megőrzése, hanem egyenesen határainak kiszélesítése az érdeke. S miközben a regionális problémákból fakadó veszélyek elhárításának egyetlen hatékony eszközét a NATO fennhatóság gyors keleti kiterjesztésében jelölte meg, nem titkolta el azt az aggodalmát sem, hogy az USÁ-ban a szovjetveszély elmúlásával újra felülkerekedhet az izolációs szemlélet, Európában pedig „*könnyen elerőtlenedhetnek*" az egységtörekvések.[47]

---

[44] ANTALL: *Közvetítő szerepet kívánunk játszani.* IN: ANTALL (1994. II.): 571-572.

[45] ANTALL: *Közvetítő szerepet kívánunk játszani.* IN: ANTALL (1994. II.): 568., ANTALL: *A magyar külpolitika irányvonala.* IN: ANTALL (1994. II.) 285.

[46] ANTALL József: *Választ kell adni korunk nagy kérdéseire.* Előadás a „*Collegium Budapest*" ünnepi ülésén. 1993. jún. 16. IN: ANTALL (1994. II.): 281., ANTALL: *Mit jelent nekünk Európa?* IN: ANTALL (1994. II.): 350.

[47] ANTALL: *A NATO – az európai stabilitás záloga.* IN: ANTALL (1994. II.): 345., ANTALL: *A Nemzetközi Demokrata Unió és az Európai Demokrata Unió budapesti ülésén.* IN: ANTALL (1994. II.) 373., ANTALL József: *Az atlanti gondolat a magyar külpolitika gondolkodásban.* Előadás a NATO munkaműhely-tanácskozásán a budapesti Parlamentben. 1993. jún. 3. IN: ANTALL (1994. II.): 368.

A 21. század előestéjének legfontosabb feladatát abban jelölte meg, hogy „*Európának és Észak-Amerikának együtt kell önmagára találnia, hiszen olyan új hatalompolitikai, energetikai, szociális és tőlünk idegen világszemléleti kihívásoknak nézhet elébe — sok esetben a nemzetközi terrorizmus árnyékában,— amelyek indokolttá teszik a történelmi egység, a szellemi és erkölcsi szolidaritás helyreállítását.*”[48] Úgy ítélte meg, hogy a nemzetközi erőviszonyokban 1989-90-ben megindult radikális átrendeződési folyamat sürgősen napirendre tűzte a transzatlantizmus programjának újrafogalmazását, ami együtt jár az európaiság fogalmának újradefiniálásával. Az elsősorban földrajzi, emberi és kulturális tényezők által meghatározott Európát olyan tág fogalomként értelmezte, „*amelybe földrajzi, szellemi és politikai értelemben is, de legfőbbképpen biztonsági szempontból nagyon nagy területek tartoznak.*” Részének tekintette a nyugati kereszténység klasszikus régióit, a bizánci kultúra által „*megtermékenyített*” területeket, valamint az iszlámmal való érintkezés és együttműködés számára teret nyitó balkáni térséget egyaránt.[49]

Az inkvizíciót, a nácizmust, a kommunizmust, valamint a „*vezető kulturnemzetek*” egymást pusztító háborúit is az európai fejlődés szerves részének nevezve, s azok szörnyűséges emlékeit felelevenítve arra figyelmeztetett, hogy történelme során Európa többször is „*képes volt magát tönkre tenni.*” Gondolatmenete hangsúlyát azonban azokra a pozitív elemekre helyezte, amelyek számára mindenekelőtt a kereszténység meghatározó jelenlétében, a kulturális sokféleség gazdagságában, az egymás mellett élő kultúrák virágzásában, az egyéni méltóságot és a polgári szabadságjogokat biztosító jogállamiság megszületésében, a nemzetállamok létrejöttében, a nemzeti önrendelkezési jog és a kisebbségvédelem igényének megjelenésében, több helyen példamutató érvényesítésében jelentek meg.[50] Az európai történelem meghatározó vonását ugyanakkor abban határozta meg, miszerint „*a keresztény kultúra a kereszténység profanizált változatában*” is hatott, ami az európai szellemiségnek nemcsak vallási, hanem kulturális értelemben is alapvető forrásaként szolgált.[51]

Az európaiság meghatározása szempontjából, s azon túlmenően is az aktuális európai politika speciális feladatának tekintette a török kérdés kezelését. A probléma megoldását az ország hatalmas geopolitikai dimenzióira való tekintettel az egyik legfontosabb stratégiai kihívásnak minősítette. Meggyőződése volt ugyanis, hogy „*Törökországnak különleges szerepe van – nemcsak a térségben, hanem az egész iszlám világban: elsősorban az iszlám világ korszerűsítésében, másodszor az iszlám világnak a Nyugathoz fűződő kapcsolatai kiépítésében,*” miközben ezzel egy időben ugyancsak meghatározó befolyással bír az egykori Szovjetunió „*török köztársaságaira.*”[52]

---

[48] ANTALL: *Európa politikusainak felelősségéről.* IN: ANTALL (1994. II.) 330., ANTALL: *A magyar külpolitika irányvonala.* IN: ANTALL (1994. II.): 284.

[49] ANTALL: *Mit jelent nekünk Európa?* IN: ANTALL (1994. II.): 349-350.

[50] ANTALL: *Karácsonyi számvetés.* IN: ANTALL (1994. II.): 461.

[51] ANTALL: *A Nemzetközi Demokrata Unió és az Európai Demokrata Unió budapesti ülésén.* IN: ANTALL (1994. II.): 374.

[52] ANTALL: *Közvetítő szerepet kívánunk játszani.* IN: ANTALL (1994. II.): 569.

Az eurázsiai dimenzióról, az Európán kívüli kultúrák szerepéről, a politikai fundamentalizmus történelmi fenyegetéséről

Európa s a többi kontinens kapcsolódásának perspektíváit vizsgálva Antall a Nyugat felé a transzatlantizmusban jelölte meg a követendő utat, kelet felé az eurázsiai dimenzió Oroszországon át ívelő kifejlesztését szolgáló lépéseket tekintette követendőnek. Magyarország és az Európai Unió létérdekének nevezte a feltörekvő ázsiai ipari hatalmak felé történő nyitás minél gyorsabb, hatékonyabb megvalósulását is.[53]

Az Európán kívüli nagy kultúrák, a kínai, a japáni, az indiai és az iszlám civilizáció ugyancsak hangsúlyos helyet töltöttek be gondolkodásában. Minél pontosabb megértésük előmozdítása mellett érvelt azért is, mivel a világban lezajló folyamatok elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy Európa és Észak-Amerika aktuális problémáinak meghatározó jelentőséggel bíró komoly hányada a nem európai szellemiségű, az európai civilizáción kívülről érkező népek és etnikai csoportok megjelenéséből fakad, s az új típusú együttélésből adódó zavarok különös alkalmat kínálnak a rasszizmus, az etnikai és a vallási feszültségek szítására. Tartott attól, hogy a százmilliók nyomorával küzdő fejlődő országokból kiinduló migráció problémái, a szociális elégedetlenség robbanásszerű fokozódása szükségszerűen a világra fogja zúdítani a vallási, a politikai és a szociális fundamentalizmus veszélyét, s a század végén „*elérkezhetünk*" ahhoz a krízishez, amely a korábbi századfordulón is jelentkezett.[54]

Az ún. harmadik világhoz viszonyulás Antall külpolitikai gondolkodása hangsúlyos elemét képezte. A hatalmas szociális problémákkal küszködő térségek/országok gondjainak megoldását, vagy legalább azok mérséklését nem csupán keresztény humanitárius megfontolásból tartotta Európa, s az egész emberiség létérdekének. Szinte példanélküli rendkívüli horderejű előrelátással figyelmeztetett arra, hogy a megfelelő megoldás kimunkálásának elmaradásával „*elkerülhetetlenül a politikai fundamentalizmusnak nyitunk utat a világon mindenütt. Ez a politikai fundamentalizmus, amelyik nemcsak iszlám problémaként jelentkezhet, hanem más világkultúrákban, más politikai kultúrákban is felléphet, a 21. század bolsevizmusaként a világunkat a legsúlyosabban fenyegeti.*"[55]

Antall felismerte: az ezredfordulóhoz közeledve Európára s az emberiségre a 20. század elejére emlékeztető kihívások leselkednek. E problémakör részeként felfogott kelet-európai kérdést csupán „*könnyű előjátékhoz*" hasonlította abban a világméretű konfliktusban, amely az Észak - Dél szembenállásból keletkezhet. A harmadik világ rettenetes szociális-gazdasági helyzetére emlékeztetve ugyanakkor arra figyelmeztette a politikusokat, hogy az euro-atlanti térség csak akkor lesz képes hatékony válaszokat adni a válságfenyegetésekre, ha előtte sikeresen integrálta Kelet-Európát.[56]

---

[53] ANTALL: *Mit jelent nekünk Európa?* IN: ANTALL (1994. II.): 350., ANTALL: *A Nemzetközi Demokrata Unió és az Európai Demokrata Unió budapesti ülésén.* IN: ANTALL (1994. II.): 374.

[54] ANTALL: *Választ kell adni korunk nagy kérdéseire.* IN: ANTALL (1994. II.): 279-280.

[55] ANTALL József: *A Nemzetközi Demokrata Unió és az Európai Demokrata Unió budapesti ülésén.* IN: ANTALL (1994. II.): 374. Vö. DEBRECZENI (1998): 228.

[56] Uo.

(Első közlés: *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Főszerkesztő: Majoros István. Szerkesztők: Faragó Gábor – Forgó Zsolt – Háda Béla – Madarász Anita, ELTE, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2012. 115–128.)